

GRAMMATICÆ METHODVS FACILIS & compendiaria.

• • Ex varijs Auctoribus collecta.

Nunc demum

*Ex Typographia Casarij longè auctior & correctior
facta, atq; Polonico Idioma illustrata, in lucem
publicam prodit.*

SEBASTIANVS FABIANVS ACERNVS
in artem Grammaticam.

*Si me fortè roges, quid sit sapientis Homeri,
Parce proueniens & inextirpabile Moly;
Cui pice nigrior est radix, sed lacte nouello
Flos est candidior, modicæq; perutilis arti.
Nil aliud, quàm Grammatices elementa notauit,
Fabula diuini floris: nam caulis amarus
Nigræ radicis, iuuenum suspiria signat,
Qui modò Grammatices in primo limine plorant:
Sed flos lacteus, in summoq; cacumine ludens,
Iucundos artis fructus & præmia adumbrat.*

Nieznany wiersz Sebastiana Fabiana Klonowica

(opracowanie edytorskie Grażyna Łabęcka-Jóźwiakowska)

Sebastian Fabian Klonowic (Sebastianus Sulmircensis Acernus) zamieszkał w Lublinie w 1569 lub 1570 roku¹. Niemal natychmiast, bo w 1571 roku², rozpoczął działalność pisarską i wydawniczą o ukierunkowaniu dydaktycznym. Wśród licznych prac autora można bowiem wskazać co najmniej pięć służących głównie edukacji i wychowaniu dzieci: *Formulae puerilium colloquiorum pro primis tyronibus, per Sebaldum Heyden ex comicorum campo hinc inde collectae, iam et denuo auctae, ac Polonico Germanicoque idiomate illustratae* (bez miejsca i daty wydania oraz nazwiska drukarza)³, *Philtron [...], quo in aestimabilis vis charitatis Christianae exprimitur* (Cracoviae, in off. Andreae Petricovii, 1582), *Catonis disticha moralia, castigatissima Polonicis versibus elucidata. Katonowe wiersze podwójne, dobrych obyczajów uczące prawie wedle potrzeby poprawione i rytмами polskimi wysławione*

¹ Maria Stankowa stwierdziła, że poeta przybył do Lublina już w 1568 roku; M. Stankowa, *Sebastian Klonowic (Klonowicz), pisarz i rajca miasta Lublina, 1573–1602 (karta z dziejów ksiąg miejskich lubelskich)*, „Archeion” 1967, t. 46, s. 97. Halina Wiśniewska ustaliła na podstawie wpisów w księgach miejskich lubelskich (*scil.* zapis zeznania Klonowica, będącego świadkiem w procesie w 1598 roku), że autor do królewskiego miasta przeprowadził się w 1570 roku; H. Wiśniewska, *Renesansowe życie i dzieło Sebastiana Fabiana Klonowica*, Lublin 2006, s. 17. W styczniu 1598 roku (*scil.* *Feria Secunda pridie Sanctorum Sebastiani et Fabiani Martyrum*, 1598) „Spectabilis et Famatus Sebastianus Fabianus Acernus, civis et consul Lublinensis” zeznał, co następuje: „[...] Barbara Boguczyna, niebożka, nigdy ani protestacyjnej [*sic!*], ani pozwem tego to pana Konarzewskiego nie molestowała, ani się z prawem swoim, jeśliż takie miała, nie ozywała – i do tego dołożył – będąc tu, przy Lublinie, lat 28, tedy zawsze pamięta, iż tamten plac pustkami i odłogiem leżał i żaden się do niego nie ozywał”; Księga wójtowsko-ławnicza (za lata 2.01.1598–9.12.1600), Archiwum Państwowe w Lublinie, sygn. 35/22/0/2.1.1/20, k. 36v (transkrypcja z rękopisu – G. Ł.-J.). Jest jednak mało prawdopodobne, by Klonowic, mówiąc o dwudziestu ośmiu latach zamieszkania w Lublinie, rzeczywiście wskazywał na styczeń 1570 roku jako moment swojej przeprowadzki do miasta nad Bystrycą. Można się jednak domyślać, że stało się to między latem 1569 roku a jesienią 1570 roku. Intuicję tę potwierdzają badania Mieczysława Mejora, który wpisy w księgach miejskich, wykonane przez młodego podówczas pisarza, odnalazł wśród dokumentów miejskich z 1569 roku; M. Mejor, *Supplementum Acernianum. Nowe szczegóły do życiorysu i twórczości Sebastiana Fabiana Klonowica*, „Ruch Literacki” 2004, z. 2, s. 151–152.

² Na to wskazuje data wydania pierwszego z tych dzieł (*vide* niżej).

³ Karol Estreicher podaje, że dziełko wydano w Krakowie, u Macieja Siebeneychera, w 1571 roku; K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 28, z. 1–3, Kraków 1900, s. 180.

(bez miejsca i daty wydania oraz nazwiska drukarza)⁴, *Pamiętnik książąt i królów polskich* (bez miejsca i roku wydania oraz nazwiska drukarza)⁵ oraz *Dworstwo obyczajów dziecińskich, dziatek na polskie przełożone* (Raków, druk. S. Sternacki, najwcześniejsza znana edycja 1602)⁶. Można przypuszczać, że wymienione prace były wykorzystywane w nauce nie tylko w szkole kolegiackiej w Lublinie czy szkole w Zamościu, późniejszej sławnej Akademii, lecz także w innych placówkach.

Nie są to jednak jedyne ślady działalności dydaktycznej Klonowica. Zachował się także podręcznik do gramatyki *Grammaticae methodus facilis et compendiaria, ex variis auctoribus collecta, nunc demum ex typographia Caesarii longe auctior et correctior facta atque Polonico idiomate illustrata, in lucem publicam prodit Sebastianus Fabianus Acernus*⁷ (Cracoviae, in off. Francisci Cezary [...], 1691)⁸. Estreicher widział jeszcze egzemplarz wcześniejszy, pod nieco innym tytułem, *Methodus Facilis et Compendiosa, ex variis auctoribus collecta. Nunc demum auctior et correctior in usum puerilium studiorum conscripta, et Polonico idiomate illustrata* (Cracoviae, in off. Stanislai Piotrkowczyk, 1671). Odnotował przy tym obecność dziesięciowersowego wiersza Acerna na karcie tytułowej. Druk (8°; ark. sygn. A₂–Q₅) znajdował się w bibliotece miejskiej we Wrocławiu⁹. Te z jej zbiorów, które ocalały, zasilily po wojnie Bibliotekę Uniwersytetu Wrocławskiego¹⁰. W księgozbiornie uniwersyteckim nie ma już jednak żadnego egzemplarza interesującego nas podręcznika do gramatyki, co oznacza, że ten z 1671 roku zaginął. Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich dysponuje natomiast wydaniem *Grammaticae methodus facilis et compendiaria [...]* z 1717 roku¹¹. Najstarszy poświadczony druk, pozbawiony karty tytułowej i karty A, znajduje się w Bibliotece Państwowej w Berlinie¹². Wytłoczono go w 1633 roku w oficynie Antoniego Wosińskiego w Krakowie (8°; ark. sygn. A₂–[P₅])¹³.

Zachowane wydania wskazują, że podręcznik cieszył się popularnością jeszcze w XVII i na początku XVIII wieku. Brak edycji wcześniejszych pozwala sądzić, że wszystkie egzemplarze zostały „zacytane”. Jego powstanie Halina Wiśniewska połączyła z pracą Acerna w szkole w Zamościu¹⁴ przypadającą na lata 1589–1591. Nie jest

⁴Według znakomitego bibliografa drukował Sebastian Sternacki w 1588 roku; idem, *Bibliografia polska*, t. 14, Kraków 1896, s. 99.

⁵W literaturze przyjmuje się, że pracę tę wydano ok. 1590 roku oraz że jest to druga edycja przekładu *Vitae Regum Polonorum Janicjusza pióra Acerna*. Autorka przygotowuje artykuł na temat atrybucji tzw. wydania pierwszego zatytułowanego: *Królów i książąt polskich, począwszy od Lecha aż do dzisiejszego potomka Jagiełłowego, Najaśniejszej Anny, królowej Jej Mci polskiej, i małżonka J.K.M., Najaśniejszego Stefana Pierwszego, a z łaski Bożej króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego etc., a wojewody siedmiogrodzkiego etc. króciuchne porządku zawarcie i opis nowo uczyniony roku 1576* (bez miejsca i daty wydania oraz nazwiska drukarza).

⁶Zakład Starych Druków Ossolineum, sygn. XVII 5894. W zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej znajduje się także fragment innego wydania, niewiadomej oficyny (sygn. 585 349 I). Problem różnych edycji tego dzieła omawia A. Litwornia, S. F. Klonowicza „Dworstwo obyczajów dziecińskich dziatek na polskie przełożone” z *Erazma i Lorichiusa*, w: *Per Jan Ślaski, magiaristi, polonisti, slavisti, italiani, festeggiano il Suo settantesimo compleanno con scritti*, raccolti e curati da: A. Ceccherelli, D. Gheno, A. Litwornia, M. Piacentini, A. M. Raffo, Padova 2005, s. 255–265.

⁷Przekład G. Ł.-J.: *Łatwa metoda i szybsze sposoby uczenia się gramatyki*, zebrane z różnych autorów, teraz dopiero z typografii Cezarego uczynione daleko bogatszymi i poprawniejszymi oraz zobrazowane wyrażeniami polskimi, wystawił na widok publiczny Sebastian Fabian Klonowic.

⁸Egzemplarz Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Lublinie, sygn. XVII 5473, *vide* załączona fotografia.

⁹K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 17, Kraków 1899, s. 325.

¹⁰Podziękowania za te wiadomości należą się dr Agnieszce Franczyk-Cegle z Zakładu Starych Druków Ossolineum.

¹¹*Grammaticae methodus facilis et compendiaria, ex variis auctoribus collecta, nunc demum ex typographia Caesarii longe auctior et correctior facta atque Polonico idiomate illustrata, in lucem publicam prodit Sebastianus Fabianus Acernus*, Cracoviae, in off. Francisci Cezary [...], 1717, sygn. XVIII-434.

¹²Za tę informację autorka artykułu dziękuje prof. Mieczysławowi Mejerowi.

¹³Staatsbibliothek zu Berlin, sygn. W 1518.

¹⁴H. Wiśniewska, *Sebastian Fabian Klonowic. Urzędnik i poeta królewskiego miasta Lublina (materiały źródłowe: 1570–1603)*, Lublin 2010, s. 111.

to jednak oczywiste, zważywszy na to, że autor już wcześniej przygotowywał książkowe pomoce dydaktyczne do nauki języków czy historii.

Atrybucja książki budzi pewne wątpliwości. Jak sugeruje wspomniana już notatka Karola Estreichera, nazwisko poety jako autora *Grammaticae methodus* nie pojawiło się na karcie tytułowej wydania z 1671 roku. Dopiero później, w 1691 roku, zostało wplecione do części tytułowej w ten sposób, że jednocześnie odnosi się do całej książki i umieszczonego niżej łacińskiego wiersza¹⁵. Wolumin, choć zdefektowany, zachował się w dobrym stanie¹⁶. Został wydany w formacie bibliograficznym 8° (*octavo*; wymiary 16 × 9,5 cm) i oprawiony w kartę pergaminową średniowiecznego łacińskiego rękopisu¹⁷. Pochodzi z biblioteki lubelskich kapucynów, na co wskazuje czarny, okrągły znak na grzbiecie tomu (duża litera „W” w ozdobnym okrągłym obramowaniu)¹⁸. Tekst jest wyraźny i czytelny, nie wymaga rekonstrukcji.

Liczący dziesięć wersów utwór, choć wspomniany już przez badaczy¹⁹, nie doczekał się do tej pory publikacji. Przyjęto następujące zasady transkrypcji²⁰: uwzględniono zasady pisowni postulowane przez *Słownik łacińsko-polski* pod redakcją Mariana Plezi²¹, tj. wprowadzono rozróżnienie *u* niespółgłoskowego i spółgłoskowego (*ul/v*), uporządkowano pisownię wyrazów z dyftongami (*ae* i *oe*); literę *j* zastąpiono przez *i*, zapis słowa *inextirpabile* doprowadzono do *inexstirpabile* (to jedyna tego rodzaju ingerencja w tekst wiersza); zastosowano wspólnie obowiązującą zasadę zapisu majuskuł i zmodernizowano interpunkcję. Dla wygody czytelnika łaciński wiersz przełożono na język polski. Zawartość wersów tłumaczenia odpowiada zawartości wersów tekstu łacińskiego.

Sebastianus Fabianus Acernus
In artem Grammaticam

Si me forte roges, quid sit sapientis Homeri
Parce proveniens et inexstirpabile moly,
Cui pice nigrior est radix, sed lacte novello
Flos est candidior modicaeque perutilis arti,
5 Nil aliud quam grammatices elementa notavit
Fabula divini floris, nam caulis amarus
Nigrae radice iuvenum suspiria signat,
Qui modo grammatices in primo limine plorant,
Sed flos lacteus, in summoque cacumine ludens,
10 Lucundos artis fructus et praemia adumbrat.

¹⁵Warto zaznaczyć, że na karcie tytułowej nad tytułem podręcznika znajduje się łaciński skrót N.N.C. Jak się zdaje, nie jest szerzej stosowany. Nie odnotowuje go także zbiór *Sigla latina in libris impressis occurrentia. Cum siglorum graecorum appendice. Skróty łacińskie w książkach drukowanych z dodatkiem skrótów greckich*, oprac. M. Winiarczyk, Wrocław 1995. Możliwe jednak, że N.N.C. oznacza po prostu *Nominis nescio cuius* (nieznanego nazwiska), co wykluczyłoby Sebastiana Klonowica jako autora podręcznika.

¹⁶Brak kart A i A₂ (wyrwane); wycięte po dwie karty (w każdej parze jedna była zapisana greckimi literami, co widać na resztkach papieru) pomiędzy składek A i B oraz P i Q, bez szkody dla tekstu. Książka nie nosi śladów użytkowania, są jednak plamy i przebarwienia będące wynikiem złych warunków przechowywania.

¹⁷Stan zachowania karty pergaminowej w oprawie przedstawia się nie najlepiej – mocno nadjedzona przez korniki, brzegi obszarpane, osypuje się podczas czytania. Wymaga konserwacji.

¹⁸Fundacja kościoła i klasztoru Kapucynów została zatwierdzona 24 czerwca 1723 roku. Nie wiadomo, skąd podręcznik do gramatyki trafił do zakonników. Między wydaniem książki a zatwierdzeniem fundacji upłynęły wszak trzydzieści dwa lata.

¹⁹Między innymi w pracach Haliny Wiśniewskiej i Mieczysława Mejora.

²⁰Zasady te zostały także zastosowane w transkrypcji tytułu podręcznika.

²¹*Słownik łacińsko-polski*, pod red. M. Plezi, Warszawa 2007, s. XXXIV–XXXIX.

Liczący dziesięć
wersów
utwór, choć
wspominany już
przez badaczy,
nie doczekał się
do tej pory
publikacji

Sebastian Fabian Klonowic

Na gramatykę

Jeśli byś mnie zapytał, czym było mądrego Homera
rzadko wschodzące i niemożliwe do wyrwania moly,
które ma czarniejszy niż smoła korzeń, lecz od świeżego mleka
bielszy kwiat, i jest bardzo pożyteczny dla skromnej sztuki,
Nic innego nie oznacza jak tylko zasady gramatyki 5
bajka o boskim kwiecie: gorzka bowiem łodyga
czarnego korzenia oznacza westchnienia młodzieńców,
którzy teraz płaczą u samego progu nauki gramatyki,
lecz mlecznobiały kwiat, tańczący na samym szczycie,
przyjemne sztuki owoce i nagrody wyraża. 10

Szczegółowa analiza i interpretacja łacińskiego utworu przekracza ramy tego szkicu.
Warto jednak wspomnieć, że autor zaczerpnął temat wiersza z dziesiątej księgi *Odysei*:

ὥς ἄρα φωνήσας πόρε φάρμακον ἀργεῖφόντης
ἐκ γαίης ἐρύσας, καὶ μοι φύσιν αὐτοῦ ἔδειξεν.
ρίζη μὲν μέλαν ἔσκε, γάλακτι δὲ εἴκελον ἄνθος:
μῶλυ δὲ μιν καλέουσι θεοί: χαλεπὸν δὲ τ' ὀρύσσειν
ἀνδράσι γε θνητοῖσι, θεοὶ δὲ τε πάντα δύνανται²².

Tak rzekł Hermes i ziółko pokazał mi one
Z ziemi wyrwane, dziwną mocą obdarzone:
Korzonki miało czarne, kwiat białości mleka,
Moly zwie się u bogów. Dotąd nie ma człeka,
Który by je wykopał. Wszystko w mocy bożej!²³

O obdarzonej tajemną mocą roślinie pisali także Owidiusz w *Metamorfozach*²⁴ oraz
Pliniusz Starszy w *Historii naturalnej*²⁵.

.....

²² Hom. *Od.* 10, 302–306, Homer *Odyssea*, ed. G. Dindorf, corr. C. Hentze, p. I, Lipsiae 1930, s. 160.

²³ Homer, *Odyseja* (wybór), tłum. L. Siemieński, wstęp Z. Abramowiczówna, oprac. J. Łanowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1975, s. 185–186, w. 309–313.

²⁴ OV. *Met.* 14, 291–292: „Pacifer huic dederat florem Cyllenius album: / moly vocant superi; nigra radice tenetur”; P. Ovidii Nasonis *Metamorphoses*, ed. W. S. Anderson, Lipsiae 1977, s. 338–339; tłum.: „Mituający pokój Kyllenius [Hermes – G. Ł.-J.] dał mu biały kwiat, / zwany przez bogów *moly*, który wyrasta z czarnego korzenia”; Owidiusz, *Metamorfozy*, tłum. A. Kamieńska (ks. I–IX, 175) i S. Stabryła (ks. IX, 175–XV), oprac. S. Stabryła, Wrocław–Warszawa–Kraków 1995, s. 385.

²⁵ PLIN. *Nat.* 25, 8, 26–27: „Clarissima herbarum est Homero teste quam vocari a dis putat moly et inventionem eius Mercurio adsignat contraque summa veneficia demonstrationem. nasci eam hodie circa Pheneum et in Cyllene Arcadiae tradunt specie illa Homericæ, radice rotunda nigraque, magnitudine cepae, folio scillae, effodi haut difficulter. Graeci auctores florem eius luteum pinxere, cum Homerus candidum scripserit. inveni e peritis herbarum medicis qui et in Italia nasci eam diceret, adferrique e Campania memini aliquot diebus effossam inter difficultates saxae radice XXX pedes longae ac ne sic quidem solidae, sed abruptae”; C. Plini Secundi *Naturalis historiae libri XXXVII*, rec. atque indic. instr. L. Ianus, vol. III, lib. XXIII–XXXII, Lipsiae 1859, s. 72; tłum.: „Według świadectwa Homera najslawniejszą jest roślina, którą według jego mniemania Bogowie *moly* nazwali, której odkrycie on Merkuryjuszowi przyznał i wskazuje ją za środek przeciw największym czarom. Powiadają, że dziś rośnie okolo Feneusza i w Cyllenie, w Arkadyi, w tym samym kształcie, w jakim ją Homer opisał; ma korzeń okrągły, czarny, wielkości cebuli, liście jak morska cebula; wykopuje się ją z trudnością. Grecy pisarze malowali jej kwiat żółto, gdy tymczasem Homer opisuje go białym. Znalazłem jednego, biegłego w botanice lekarza, który mi powiadał, że *moly* rośnie w Italii i po kilku dniach przysłał mi roślinę, z trudnością z kamienistego gruntu wykopaną; korzeń jej wynosił 30 stóp długości, a i tak nie był jeszcze w całości wykopany, ale przerwany”; K. Pliniusza Starszego *Historii naturalnej ksiąg XXXVII*, t. 8, tłum. J. Łukasiewicz, Poznań 1845, s. 153 i 155; o *moly* wzmianki w *Historii naturalnej* jeszcze w kilku miejscach, m.in.: 21, 105 i 180 oraz 25, 79 i 127.

Autor zaczerpnął
temat wiersza
z dziesiątej
księgi *Odysei*

Cały koncept nawiązuje do alegorycznej wykładni tekstu Homera, zgodnie z którą z trudu i cierpienia rozwija się duchowe wychowanie, *paideia*. Korzenie moly są czarne, ponieważ początki *paidei* są ciemne i niewykształcone, trudne. Kwiat zaś owego zioła jest biały jak mleko, bo *paideia* błyszczący i jest słodka²⁶. Jako że podręcznik został przeznaczony dla młodzieży, można wskazać także interpretację uproszczoną, dziecinną – to, co ciemne i budzące lęk, to wyłącznie trudności, po pokonaniu których czeka nagroda w postaci pięknego, rzadkiego białego kwiatu (talentu czy też doskonałości). Takie odczytanie fragmentu z Homera zostaje odniesione do trudu poznawania gramatyki łacińskiej. Treść wiersza koresponduje zatem z tytułem całego podręcznika – *Grammaticae methodus facilis et compendiaris* – *Łatwa metoda i szybsze sposoby uczenia się gramatyki*.

Zestawienie łatwości, sugerowanej przez tytuł, i trudności, za którą jednak czeka nagroda, ma nieco żartobliwy wydźwięk. Być może autor w ten sposób chciał dodać otuchy nieszczęśnikom rozpoczynającym naukę.

Key Words: Sebastian Fabian Klonowic, new Latin Renaissance literature, Renaissance literature, 16th century, Lublin, critical edition, grammar textbook, Latin grammar, didactic poetry, letter to a reader, education, *Grammaticae methodus facilis*, poem translation, Homer, Ovid, Pliny the Elder, *Odyssey*, *Metamorphoses*

Abstract: The article is devoted to a previously unknown poem entitled *In artem Grammaticam* (*To grammar*) by Sebastian Fabian Klonowic, a 16th century poet from Lublin. The composition survived in a grammar textbook from 1691, entitled *Grammaticae methodus facilis et compendiaris* [...]. The work consists of two parts. In the first one, didactic aspects of Klonowic's work has been discussed (including his interest in matters related to youth education), the history of all known editions of *Grammaticae methodus facilis* textbook, the problem of lack of editions from before 1633. Another issue discussed is the attribution of forgotten Latin grammar. The second, major part of the text is an edition of the poem, which consists of its transcript (according to the provided rules of transcription), a translation and a short commentary, which, for instance, identifies ancient sources.

²⁶ Zob. Eustathius Archiepiscopus Thessalonicensis, *Commentarii ad Homerum Odysseam*, ed. J. G. Stallbaum, Leipzig 1825, s. 381, w. 9–16.